

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمینی از منظر امنیت ملی (مورد مطالعه: منطقه جنوب شرق ایران)

داود آقامحمدی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۵/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۲۴

چکیده

امنیت بنیادی‌ترین نیاز هر جامعه و مهم‌ترین عامل دوام زندگی اجتماعی است. آمایش سرزمینی به تنظیم رابطه میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا به منظور بهره‌برداری منطقی از تمامی امکانات، علم و تجربه در طول زمان برای نیل به اهداف و راهبردی‌های ملی می‌پردازد. جنوب شرق جمهوری اسلامی ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌های امنیت ملی و منطقه‌ای نقش ویژه‌ای ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک میان‌اقیانوسی در فعالیت‌های نظامی، تجاری، علمی و اقتصادی برخوردار نماید. هدف پژوهش حاضر شناسایی و اولویت‌بندی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمینی منطقه جنوب شرق ایران از منظر امنیت ملی است. جامعه آماری شامل مسئولین و مقامات لشکری و کشوری متولی آمایش و امنیت به تعداد ۲۵۰ نفر می‌باشند که به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقاتی انتخاب شدند. نوع پژوهش، کاربردی و روش پژوهش توصیفی - تحلیلی است. نتایج تجزیه و تحلیل آماری در رتبه‌بندی حاصل از آزمون فریدمن نشانگر تأثیر عوامل زیر به عنوان عوامل راهبردی مؤثر بر امنیت منطقه جنوب شرق ایران است:

مدیریت سرزمین با میانگین رتبه ۴، فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) با میانگین رتبه ۲.۷۳، انسان (جمعیت) با میانگین رتبه ۲.۲۷ و فضا با میانگین رتبه ۱.

کلیدواژه‌ها: عوامل راهبردی، آمایش سرزمینی، امنیت ملی، جنوب شرق ایران.

مقدمه

کشورها محیط امنیتی خود را در عرصه جهانی، منطقه‌ای و داخلی بر اساس اهداف، منافع، ارزش‌های اساسی و میزان قدرت آن تعریف می‌نمایند. درک صحیح از محیط امنیتی و ساختار قدرت و رقابت موجود در آن بیشترین تأثیر را بر شکل سیاست‌های امنیتی هر کشور دارد و این ذهنیت‌ها و رویکرد نسبت به مباحث امنیتی در تصمیم‌سازی و عملکرد نظام سیاسی و تدوین راهبردهای امنیت ملی مؤثر است (مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران، ۱۳۸۴: ۴۵). آمایش سرزمین به تنظیم رابطه‌ی میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا، به‌منظور بهره‌برداری منطقی از جمیع امکانات، علم و تجربه در طول زمان می‌پردازد (چوخاچی زاده‌مقدم، ۱۳۸۱: ۷۹). در حقیقت آمایش عبارت از سازمان‌دهی مطلوب فضا برای نیل به اهداف و راهبردهای جامع ملی که در راستای تحقق آرمان‌های جامعه انجام می‌گیرد.

با عنایت به اینکه منظور از آمایش، تعیین چارچوب بلندمدت تنظیم برنامه‌های توسعه است و حکومت اسلامی به دنبال تحقق عدل و قسط در جامعه می‌باشد، پس هدف از آمایش، سازمان‌دهی مطلوب فضا و ایجاد زمینه عدل و قسط است. این نیازها ممکن است دربرگیرنده‌ی جنبه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، دفاعی، امنیتی و علمی - تکنولوژیک باشد (مبینی دهکردی و آقامحمدی، ۱۳۹۰: ۵)

البته می‌توان عوامل دیگری نیز به شرح ذیل اضافه نمود.

موقعیت ژئوپلیتیکی، ترکیب قومی و وضعیت تاریخی جنوب‌شرق ایران شرایط پیچیده‌ای را به لحاظ امنیتی شکل داده است. عوامل اصلی ناامنی این منطقه عبارت است از:

- ا- وجود مرز آبی با دریای عمان و مرزهای خشکی با پاکستان؛
- ب- عدم کنترل صحیح و دقیق مرز و خروج بی‌رویه از مرز؛
- ج- فقدان بازار کار داخلی جهت جذب نیروها و وجود اجناس قاچاق و مواد مخدر در کشورهای همسایه؛
- د- حضور قاچاقچیان بین‌المللی در حاشیه نوار مرزی؛
- ح- فقر فرهنگی حاکم بر منطقه و فعالیت‌ها و محرومیت‌های اجتماعی اعمال شده توسط سیستم اداری و سیاسی کشور؛

و- سوءاستفاده نخبگان قومی بلوچ در خارج از مرزهای ملی و دامن‌زدن و مطرح کردن

اختلافات قومی؛

- ز- وجود شکاف‌های مذهبی و سرمایه‌گذاری و تبلیغات کشورهای سنی مذهب هم‌چون عربستان با تأسیس مدارس با گرایش‌های وهابی؛
- ح- وفور سلاح‌های جنگی و خرید و فروش آن؛
- ط- حوادث طبیعی از جمله سیل و خشک‌سالی؛
- ی- حضور ارتش آمریکا در مرزهای شرقی کشور؛
- ک- حضور افغانه در این منطقه (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵).

جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌های بحری نقش ویژه‌ای برای جمهوری اسلامی ایران ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی در فعالیت‌های نظامی، تجاری، علمی و اقتصادی دریا برخوردار نماید.

همچنین دغدغه‌های زیر به‌عنوان مسائل اساسی منطقه مطرح است:

الف- تفکر رژیم سلطه بر جهان، کوچک کردن کشورهای بزرگ است و این اقدام از طریق تفکیک‌سازی قومی، جداسازی مذهبی، اختلاف بین مناطق و تحریک جریان‌ات قومی، مذهبی و سیاسی در دستور کار آن‌ها قرار دارد.

ب- موقعیت ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران باهم‌جواری با کشورهای پاکستان و افغانستان و قرار گرفتن در مسیر دسترسی با آب‌های آزاد جهان برای کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان و ... جایگاه ویژه‌ای را برای گسترش مبادلات منطقه‌ای و بین‌المللی ایران فراهم نموده است.

ج- اولویت‌های امنیتی جنوب شرق از جمله: وجود مرز آبی با دریای عمان و مرزهای خشکی با پاکستان، عدم کنترل صحیح و دقیق مرز و خروج بی‌رویه از مرز، فقدان بازار کار داخلی جهت جذب نیروها، وجود اجناس قاچاق و مواد مخدر در کشورهای همسایه، حضور قاچاقچیان بین‌المللی در حاشیه نوار مرزی، فقر فرهنگی حاکم بر منطقه، فعالیت‌ها و محرومیت‌های اجتماعی اعمال شده توسط سیستم اداری و سیاسی کشور، سوءاستفاده نخبگان قومی بلوچ در خارج از مرزهای ملی و دامن‌زدن و مطرح کردن اختلافات قومی، وجود شکاف‌های مذهبی، سرمایه‌گذاری و تبلیغات کشورهای هم‌چون عربستان و ... این منطقه را کانون رشد و توسعه کشور قرار می‌دهد که غفلت از آن باعث ایجاد چالش در اقتصاد و ارتباطات کشور در سطح محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی می‌گردد (مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران، ۱۳۸۴: ۵۰).

تدوین پژوهش حاضر می‌تواند راه‌حل‌های اساسی در جهت رفع مسائل و دغدغه‌های مطرح شده را در جهت توزیع مناسب جمعیت، تحقق عدالت و رفع محرومیت منطقه، رشد و رونق اقتصادی، مدیریت بهینه‌ی سرزمینی، رشد امنیت را در منطقه به دنبال داشته باشد و کم توجهی به این مسائل نیز به کاهش و یا شکاف بین توسعه و امنیت ملی در منطقه مذکور منجر خواهد شد. بنابراین هدف پژوهش حاضر، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمین منطقه جنوب شرق ایران از منظر امنیت ملی است و محقق برای دستیابی به این هدف، سؤال پژوهش زیر را مطرح نموده است:

عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمین از منظر امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش امنیت ملی

امنیت ملی یعنی پاسداری از بقای سیاسی و سرزمینی کشور، تضمین بقای ارگانیک (فیزیکی و جمعی) مردم، ایجاد شرایط لازم برای رفاه اقتصادی و تأمین و حفظ هماهنگی میان اقوام و طوایف درون کشور (سایق یزید، ۱۳۷۷: ۱۸).

آمایش سرزمین

آمایش سرزمین به تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا به‌منظور بهره‌برداری منطقی از تمامی امکانات در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع براساس ارزش‌های اعتقادی با توجه به سوابق فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان می‌پردازد.^۱

سرزمین (قلمرو)

واژه قلمرو^۲ عموماً مترادف با سرزمین آورده می‌شود؛ به‌طوری‌که آن را، پهنه‌ای جغرافیایی با مرزهای مشخص که جنبه حقوقی حاکمیت را بدنه‌ای فیزیکی می‌بخشد و از جهتی ویژه با مفهوم کشور^۳ در زبان فارسی مشابهت دارد، بیان نموده‌اند (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۳۴).

۱- اسناد موجود در مجمع تشخیص مصلحت نظام مرتبط با مطالعات آمایش سرزمین

2- Territory
3- Country

مکاتب، نظریه‌ها و رویکردهای منتخب

۱) نظریه‌های کارکردی سرزمین

۱-۱) نظریه کارکرد فرهنگی: مایکل پاسیون^۱ کارکردهای عمدتاً فرهنگی را برای سرزمین و یا شکل حقوقی - سیاسی آن یعنی «کشور» قائل است و چنین نقل می‌کند که: «ما اکنون به این نکته پی برده‌ایم که برای بسیاری از مردم، سرزمین تنها یک سهم یا بخش اعطاء شده و تعریف شده از فضا و مکان نیست، بلکه مردمان می‌توانند آن را از نو بازسازی کرده و به صورت ایده‌آل درآورند» (مبینی‌دهکردی و آقامحمدی، ۱۳۹۰: ۵ به نقل از پانسیون، ۱۹۹۵: ۱۳).

۱-۲) نظریه کارکرد سیاسی: در کنار این نظریه می‌توان به نظریه کارکرد سرزمینی ویلیامز و اسمیت^۲ با رویکرد ناسیونالیزم نیز توجه نمود که بیان می‌دارند: «از دوران ناسیونالیزم تاکنون یک سرزمین احتیاجات فرهنگی و منافع اجتماعی نخبگان ناسیونالیست و پیروان آن‌ها را تأمین نموده است. در حال حاضر توجه از تغییر عینی واقعیت یعنی فضای اعطاء شده منحرف شده و به سمت مفهوم نظری و انعطاف‌پذیر سرزمین حرکت نموده است. میزان موفقیت آن‌ها در این اقدام، برابر توانایی‌های آن‌ها در تقویت تعریف جدیدی از مکان و بازسازی محیطشان به‌عنوان یک قلمرو سیاسی بوده است» (همان: ۱۳۰).

۱-۳) عوامل تأثیرگذار ژئوپلیتیک در سرزمین: عوامل تأثیرگذار ژئوپلیتیک با در نظر گرفتن متغیرها و ارزش‌های جغرافیایی سرزمین (ساختار - کارکرد) عبارت‌اند از:

الف) ارزش‌ها و عوامل جغرافیایی: به‌طورکلی جغرافیا تولیدکننده فرصت‌ها و محدودیت‌ها برای زندگی انسان‌ها می‌باشد. انسان‌ها سعی می‌کنند فرصت‌ها را مورد استفاده قرار دهند و بر محدودیت‌ها غلبه کنند و یا محدودیت‌های دیگران را چنانچه در موقعیت رقیب باشد به فرصت تبدیل نموده و علیه آن‌ها بکار گیرند.

ب) ارزش‌های ساختاری کالبدی: به‌طورکلی عبارت‌اند از موقعیت اختصاصی یا ریاضی (که نسبت به خط استوا و مبدأ قراردادی کمان گرینویچ مشخص می‌شود)، موقعیت نسبی (این نوع موقعیت جایگاه یک مکان یا فضای جغرافیایی را نسبت به جهات چهارگانه جغرافیایی (شمال، جنوب، شرق، غرب) و نیز نسبت به عوامل مختلف و همچنین مکان‌ها و فضاهای دیگر و یا هم‌جوار مشخص می‌کند).

ج) ارزش‌های ساختاری محتوایی: عناصر و ساخت‌های طبیعی این عناصر عبارت‌اند از: کالبد، اقلیم آب و هوا، مکان و فضا، خاک و پوشش گیاهی.

د) ارزش‌های کارکردی مکان و فضای جغرافیایی: عبارت‌اند از کارکرد تولیدی، کارکرد فضایی، کارکرد عاطفی و کارکرد قدسی (جان. ام. کالینز، ۱۳۸۳: ۲).

۲) نظریه‌های جغرافیا - فضا - مکان

۲-۱) نظریه مکان از دید رونالد جانستون: رونالد جانستون^۱، جغرافیدان انگلیسی، در شناخت مکان، سه عامل اصلی محیط طبیعی، محیط انسانی و ساخت مردم را در نظر می‌گیرد. مطالعه کیفیت زندگی مردم یک مکان در داخل مجموعه‌ای از یک محیط طبیعی و انسان ساخت صورت می‌گیرد (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵: ۶۱).

۲-۲) نظریه راجع به فضا: مانوئل کاستل^۲ در اثر خود با عنوان "مسائل شهری"، از فضا، تعریف و تفسیری این چنین ارائه می‌دهد: فضا یک تولید مادی در ارتباط با سایر عوامل مادی است. در بین سایر عوامل مادی خود انسان، قرار گرفته است که در داخل روابط اجتماعی ویژه، به فضا فرم کارکرد و اعتبار اجتماعی می‌بخشد (همان: ۶۱).

۳) نظریه اجتماعی - فرهنگی

بر اساس دیدگاه ماکس وبر درباره تغییر اجتماعی، سه نوع اقتدار در زندگی اجتماعی وجود دارد. اولین شکل اقتدار سنتی است که با قواعد و رسوم نظام فرهنگی کهن و با در نظر گرفتن عناصر دینی و سیاسی آن هماهنگ است.

گذار از اقتدار سنتی به اقتدار عقلانی به آسانی صورت نمی‌پذیرد و اغلب به کمک مردانی که دارای اقتدار کاریزماتیک هستند تحقق می‌پذیرد. از نظر وبر، یکپارچگی نظام اجتماعی به واسطه اقتدار تحمیل می‌شود. یکپارچگی، کار نیروهای مسلط در جامعه و محصول طبقات مسلط است. در عین حال وبر جنبش‌های اعتراضی که نظم مستقر را به مبارزه فرا خوانند، به انتظار می‌کشید. نیروهای معترض به واسطه نظم اجتماعی مسلطی که در صدد تغییر آن هستند، پدید می‌آید. نظریه تغییر اجتماعی وبر می‌تواند برای هر نوع پیکره‌بندی اجتماعی، از جمله برای نظام‌های فرهنگی، جوامع سیاسی یا سازمان‌های مذهبی و غیره کاربرد داشته باشد (حشمت‌زاده، ۱۳۸۱: ۵۶).

1- R. Johnston
2- Manuel Castells

۳-۱) فرهنگ: فرهنگ^۱ به معنی ادب، تربیت و دانش، علم، معرفت، مجموعه آداب و رسوم، مجموعه علوم و معارف هنرهای یک قوم است (معین، ۱۳۷۱: ۲۵۳۹). فرهنگ عبارت است از مجموعه‌ای به هم پیوسته از باورها، فضایل ارزش‌ها، آرمان‌ها، دانش‌ها، هنرها، فنون، آداب و اعمال جامعه.

۳-۲) جامعه: جامعه^۲ محصول گردآمدن انسان‌ها و کنش‌های متقابل میان آنان است که باهم زندگی می‌کنند و در رسیدن به هدف معینی با یکدیگر همکاری دارند، به‌علاوه معیارها و مقررات ساده یا پیچیده بر روابط عادی آن‌ها حاکم است و نهادها و سازمان‌هایی خاص، تداوم و پایداری اجتماع آنان را تأمین می‌کند (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵: ۳۴).

۳-۳) جمعیت: جمعیت^۳ نخستین عنصر سازنده نظام‌های اجتماعی - فرهنگی است و این اصطلاح به‌طور کلی دربرگیرنده تمام اعضای هر جامعه انسانی به‌عنوان یک گروه معین است (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵: ۳۵).

۳-۴) اقوام و نژادها: به اعتقاد وبر، اقوام و نژادها^۴ عبارتند از: «گروهی که اعضایش نسبت به پیشینه تاریخی، فرم فیزیکی، آداب و رسوم و خاطرات مشترک باور مشابه و یا یکسان داشته باشند» (همان: ۳۵).

۳-۵) دین: برخی از جوامع بزرگ، تقریباً همگن و متجانس هستند، اما بیشتر آن‌ها ترکیبی از اکثریت‌ها و اقلیت‌هایی با زبان‌ها، مذاهب، سنت‌ها، آداب و رسوم، عادات اجتماعی، خواسته‌ها، نفرت‌ها و شیوه‌های زندگی هستند که باعث ایجاد تنش‌های داخلی و بین‌المللی می‌شوند (حیدری و همکاران، ۱۳۸۳: ۳۶۷).

۳-۶) مذهب: مذهب^۵ نظام مشترکی از اعتقادات و اعمال مربوط به مقدسات و محرمات می‌باشد و این اعتقادات و اعمال، تمام کسانی را که بدان‌ها می‌گروند، به نام جمعیت مؤمنین در امت معنوی واحدی گرد می‌آورد (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵: ۳۵ به نقل از امیل دورکیم^۶، ۱۹۸۵: ۱۷۵). مذهب، نوعی ایدئولوژی است، عقیده است و عواطف و اعمال خاص که این عقیده ایجاد می‌کند، اما ملّیت «شخصیت» است و خصایص متمایزی که روح مشترک افرادی از انسان‌های

- 1- Culture
- 2- Society
- 3- Population
- 4- Ethnics and Races
- 5- Religion
- 6- E.Dorkim

هم‌سرنوشت را ایجاد می‌نماید. بنابراین رابطه میان ملیت و مذهب، رابطه میان شخصیت و عقیده است (مطالعه گروهی دعا، ۱۳۸۵: ۶۵ به نقل از مطهری، ۱۳۷۵: ۵۱).

۴) نظریه‌ها و رویکردهای اجتماعی - فرهنگی

یکی از جنبه‌های شگرف و پیچیده وجود آدمی، روی‌آوری به تشکیل و توسعه نظام اجتماعی و سیاسی است. هرچند پیدایش و بسط نظام اجتماعی تا حدود زیادی ناشی از جنبه‌های مادی و جسمی انسان است ولی اساساً با جنبه روحی، درونی و عقلانی او ارتباط دارد. بنابراین، شناخت ابعاد روحی و درونی انسان هم‌زمان با شناخت جسمی و مادی برای شناخت نظام اجتماعی، ضرورت تام دارد. نظام اجتماعی در کلیت خود سه بعد اساسی دارد که عبارت‌اند از: اقتصاد، فرهنگ، سیاست و حکومت. در واقع، فعالیت‌های مادی و سازمان اقتصادی جامعه نهادی است که انسان ضرورتاً برای رفع نیاز مادی و جسمی خود ایجاد کرده است (حشمت‌زاده، ۱۳۸۱: ۵۶).

بر این قیاس، فعالیت‌های غیرمادی و سازمان فرهنگی جامعه نیز نهادی است که انسان برای رفع نیازهای روحی و روانی خود تأسیس کرده است و سرانجام به حساس‌ترین و پیچیده‌ترین نهاد جامعه یعنی حکومت و سیاست می‌رسد که انسان آن را برای سامان‌دهی و تنظیم روابط و رفتارهای اقتصادی و فرهنگی خود تشکیل و بسط داده است. دانشمند و عالم سیاست از بین همه موجودات هستی، ذهنش را متوجه حکومت و سیاست می‌کند و آن را موضوع علم و تحقیق خود قرار می‌دهد و در بررسی آن، سؤال‌ها و مجهولات اساسی را طرح می‌سازد. علوم سیاسی، تلاشی منظم و روش‌مند برای پاسخ‌گویی به این سؤال است (همان: ۵۷).

۴-۱) شاخص‌ها و متغیرهای اجتماعی - فرهنگی

- شاخص‌های جمعیتی شامل: تعداد جمعیت، نسبت جنسی، میانگین سنی، ترکیب سنی، میزان عمومی مرگ و میر، میزان مولید، باروری عمومی نرخ رشد سالیانه جمعیت، بعد خانوار، میزان جمعیت شهری و روستایی، میزان تراکم جمعیت و میزان مهاجرت‌ها.

- شاخص توسعه انسانی شامل: طول عمر، میزان امید به زندگی در بدو تولد، میزان باسوادی بزرگسالان، نرخ ترکیبی ثبت نام ناخالص در کلیه مقاطع تحصیلی، سطح زندگی قابل قبول و استاندارد که با شاخص محصول ناخالص داخلی سرانه واقعی قابل سنجش است.

- شاخص‌های شهرنشینی، روستا نشینی و عشایری در منطقه شامل: نسبت جمعیت شهری به کل جمعیت نسبت جمعیت روستایی و عشایر به کل جمعیت، نرخ رشد شهرنشینی و روستا نشینی،

تعداد شهرهای منطقه، تعداد شاغلین بخش‌های مختلف (صنعت، کشاورزی و خدمات) به کل شاغلین و به تفکیک شهری و روستایی، تعداد آبادی‌های منطقه بر حسب اندازه جمعیت، تعداد عشایر بر حسب مناطق ییلاق و قشلاق.

- شاخص‌های فرهنگی شامل: تعداد گروه‌های قومی و جمعیت آن‌ها نسبت به کل جمعیت منطقه، تعداد گروه‌های مذهبی و دینی و جمعیت آن‌ها نسبت به کل جمعیت، تعداد تشکیلات مذهبی و مذاکر دینی تعداد، نوع و میزان انتشار مطبوعات، تعداد کانال‌های رادیو و تلویزیون، تعداد کتابخانه‌ها به تفکیک شهری و روستایی و تعداد دانش‌آموزان، تعداد معلمان، تعداد دانشجویان، تعداد اساتید، تعداد و نوع دانشگاه‌ها، تعداد مراکز فرهنگی، تعداد پژوهش‌های فرهنگی صورت گرفته به کل پژوهش‌های کاربردی، میزان نوآوری و یادگیری در گروه‌های سنی مختلف.

۵) نظریه‌ها و رویکردهای اقتصادی

انواع نظریه‌ها و رویکردهای اقتصادی برگرفته از مطالعات گروه مطالعاتی دعا، (۱۳۸۵) در قالب مکاتب کلاسیک و نئوکلاسیک در ذیل ارائه می‌گردند:

الف) مکتب کلاسیک

- نظریه اسمیت: مفاهیم دست‌نامرئی "تقسیم کار"، "انباشت سرمایه" و "گسترش بازار"، ساختاربندی نظریه اسمیت را در توسعه اقتصادی تشکیل می‌دهند. تعبیر "دست‌های نامرئی" آدم اسمیت را می‌توان، به‌طور ساده، نیروهایی دانست که عرضه و تقاضا را در بازار شکل می‌دهند. نظریه مالتوس: مالتوس بیان می‌دارد که کارگران بایستی بیش از ارزش کالاهایی که تمایل به خرید آن‌ها دارند ارزش ایجاد نمایند تا توسط کارفرمایان استخدام شوند. این امر باعث می‌شود که کارگران قادر به خرید کالاهای تولیدی خود نباشند، مالکان زمین هم که مایل به خرید چنین کالاهای مازادی هستند، نمی‌توانند تمام مازاد تولید را جذب نمایند. به همین خاطر "جنگ" (برای تصاحب بازارهای جدید و افزایش تولید) راهگشای معضل اشباع بازار برای کشورهای هم‌چون آمریکا و انگلستان بوده است.

نظریه ریکاردو (۱۸۲۳-۱۷۷۲): ریکاردو با پذیرش نظریه جمعیتی مالتوس، به توسعه مکتب کلاسیک بنیان‌گذاری شده توسط اسمیت پرداخت. درحالی‌که اسمیت روی مسئله "تولید" تأکید می‌ورزید، ریکاردو بر مبحث "توزیع درآمد" متمرکز گردید و بعداً نئوکلاسیک‌ها (شاگردان وی) بر "کارایی" متمرکز شدند. دو نظریه معروف او، "قانون بازده نزولی" و "مزیت نسبی" است.

نظریه کارل مارکس (۱۸۸۳-۱۸۱۸): مارکس برخلاف اسمیت، مالتوس و ریکاردو، سرمایه‌داری را غیرقابل تغییر نمی‌دانست. او معتقد بود سرمایه‌داری مرحله چهارم از شیوه‌های تولیدی رایج در جهان است که نهایتاً فرومی‌پاشد. این فروپاشی به خاطر رکود نخواهد بود بلکه به دلایل اجتماعی خواهد بود و نهایتاً جهان به یک مرحله نهایی به نام کمونیسم خواهد رسید.

ب) مکتب نئوکلاسیک

نظریه شومپتر (۱۹۵۰-۱۸۷۰): جوزف شومپتر اعتقاد داشت ماشین سرمایه‌داری علاوه بر اینکه قادر است نرخ‌های بالای رشد اقتصادی تولید کند، بلکه می‌تواند ضررهای اجتماعی آن را نیز جبران نماید. او تحلیلش را این‌گونه آغاز می‌کند که یک اقتصاد در تعادل ایستا قرار دارد و ویژگی آن یک "جریان دوری" است که برای همیشه تکرار می‌شود.

نظریه توسعه لوئیس-فی-رانیس: اولین و مشهورترین مدل توسعه‌ای که حداقل به‌طور ضمنی به فرآیند مهاجرت از روستا به شهر توجه کرد، مدل آرتور لوئیس (۱۹۵۴) است. در این مدل، اقتصاد شامل دو بخش است:

اول، بخش سنتی (بخش روستایی موجود) که مشخصه آن بهره‌وری بسیار پایین (حتی در حد صفر) و "مازاد" نیروی کار است.

دوم، بخش صنعتی (درون شهری) که دارای بهره‌وری بالایی است و به تدریج از بخش روستایی، نیروی کار جذب آن می‌گردد.

تئوری حداقل تلاش بحرانی لیبن اشتاین: لیبن اشتاین معتقد بود که کشورهای در حال توسعه مواجه با دور باطل فقر هستند که این خود نتیجه درآمد اندک در این کشورهاست. به عقیده وی تنها راه خلاصی از این دوره‌های باطل «حداقل تلاش حساس» است که درآمد ملی این کشورها را تا حدی که رشد مداوم اقتصادی میسر گردد افزایش می‌دهد.

تئوری فشار همه‌جانبه روزن اشتاین-رودن: تفکر فشار همه‌جانبه بدین معنی است که برای چیرگی بر موانع موجود بر سر راه توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه نیاز به یک برنامه‌ریزی جامع و کامل سرمایه‌گذاری است.

دکترین رشد متعادل اقتصادی و دور باطل فقر: برای شکستن دوره‌های باطل، پیشنهاد می‌کنند که سرمایه‌گذاری در یک بخش اقتصادی مانند صنعت صورت گیرد و این بخش سایر بخش‌های اقتصادی را به دنبال خود به جلو بکشد. برای گروه دیگری از اقتصاددانان سرمایه‌گذاری باید

به‌طور هم‌زمان در یک یا دو بخش مانند کشاورزی و یا صنعت صورت گیرد تا بتوان به‌طور مؤثر حلقه‌های فشار را شکست.

نظریه توسعه متوازن: نورکس درباره رشد متوازن بیان می‌کند که افزایش تولید در یک سلسله کارهای مصرفی وسیع که بر اساس الگوهای ارجحیت‌های مصرف‌کننده انجام شده باشد، می‌تواند تقاضای خود را به وجود آورد. از این‌رو بحث فشار و رشد متوازن تقریباً یکسان می‌باشد.

نظریه توسعه نامتوازن: "هیرشمن" (۱۹۵۸) در انتقاد به رشد متوازن، بحث رشد نامتوازن را مطرح نمود و معتقد است که اگر صنعتی که دارای ظرفیت اضافی باشد و از یک زیان مالی برخوردار شود، می‌تواند توسعه را محدود سازد، اما اگر بخش‌های کلیدی یا پیشرو در اقتصاد به وجود بیاید که بتوان امکانات، فرصت‌ها و اشتغال پیشرو و به‌عبارتی ارزش افزوده بالاتر ایجاد کرد، می‌توان موج دومی از سرمایه‌گذاری را در صنایع وابسته به آن‌ها ایجاد نمود.

نظریه رشد متعادل: اساس نظریه رشد متعادل بر دو محور اصلی قرار دارد. اولاً، اعتقاد به وابستگی متقابل بین بخش‌ها و زیر بخش‌ها در ایجاد بازار برای یکدیگر است که نتیجه آن از بین رفتن کمبود تقاضا بدون اتکا به بازارهای خارجی است. ثانیاً، اعتقاد به وجود صرفه‌های خارجی حاصل از ایجاد یا تقویت یک فعالیت اقتصادی است.

نظریه رشد نامتعادل: منظور از رشد نامتعادل نیز اولویت دادن و انتخاب بخشی از اقتصاد به‌عنوان بخش پیشتاز و تمرکز سرمایه در آن است.

پیشینه‌شناسی پژوهش

عندلیب و مطوف (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان "توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران"، با هدف تبیین جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی کشور، مطالعه گسترده‌ای را به روش توصیفی تحلیلی انجام داده‌اند. نتیجه پژوهش ایشان نشان می‌دهد که توسعه و امنیت مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر هستند، همچنین شدت عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق داخلی ایران بر توسعه ملی تأثیر گذار است. به‌عبارت دیگر، اگرچه توسعه‌نیافتگی در مناطق مرزی که منجر به ناامنی می‌شود، اثرات خود را بر توسعه‌نیافتگی و ناامنی در کل کشور می‌گذارد.

خنیفر (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان "درآمدی بر مفهوم آمایش سرزمین و کاربردهای آن در ایران" ضمن بررسی این ابعاد و سابقه جهانی و بین‌المللی مسئله مدیریت آمایش سرزمین به سابقه آن در

ایران پرداخته است. نتایج بررسی ایشان ارائه سوابق آمایش سرزمین و نظام تشکیلاتی تهیه طرح آمایش و نمودارهای آن و سپس جایگاه مدیریت توسعه اجتماعی و آمایش سرزمین ایران است. هدایتی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "آمایش سرزمین و مدیریت منابع آب؛ آمایش منابع به جای آمایش فعالیت‌ها" به بررسی تغییرات پوشش زمین در زیر حوضه‌های خزری پرداخته و در مرحله بعد عوامل فشار بر منابع آب و وضعیت مدیریت منابع آب در هر زیر حوضه خزری را مشخص نموده است. یافته‌ها و نتایج نشان می‌دهد که مدیریت منابع آب در زیرحوضه ارس بیشترین امتیاز و زیرحوضه هراز قره‌سو کمترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. از طرفی نتایج تعیین وابستگی تغییرات پوشش زمین ناشی از آمایش سرزمین و مدیریت منابع آب در زیرحوضه‌های خزری مشخص می‌کند که R-Squared این وابستگی برابر با ۰/۶۴۵ می‌باشد که نشان از وابستگی نسبتاً بالایی در این زمینه است.

سجادی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "آمایش سرزمین و امنیت" به روش توصیفی به این نتیجه رسیده است که توسعه پایدار از طریق تداوم بخشیدن به نظام بهره‌برداری از سرزمین، تلاش در توزیع متوازن فعالیت‌ها، حفظ قابلیت‌های تولیدی زمین، پراکنش و ساماندهی نظام استقرار جمعیت و توجه به بنیان‌های جغرافیایی صورت خواهد پذیرفت. بنابراین در برنامه‌ریزی فضایی باید تمام بخش‌های توسعه ملی در ارتباط باهم‌دیگر دیده شوند. رابطه بین امنیت، فضا و فعالیت از مؤلفه‌های اساسی در طرح‌های آمایش است. اگر امنیت انسان و فعالیت در برنامه دفاعی کشور مورد توجه اساسی واقع نشود، ناپایداری اصلی‌ترین تهدید فیزیکی و عملکردی فضا خواهد بود و همچنین با توجه به ارتباط بخش دفاع با سایر بخش‌های توسعه ملی، به‌کارگیری ملاحظات پدافند غیرعامل در برنامه‌ریزی فضایی در زمان تهاجم بسیار ضروری می‌باشد.

فرایند طراحی مدل مفهومی

همان‌طوری که ملاحظه شد، ابتدا مطالعات نظری پیرامون موضوعات مرتبط با آمایش سرزمین شامل: سرزمین، فضا - مکان - جغرافیا، اجتماعی فرهنگی، اقتصاد، امنیت انجام و سپس جهت هر کدام از متغیرهای بالا مواردی از قبیل: تعاریف و مفاهیم، مکاتب، نظریه‌ها، رویکردها، الگوها و شاخص‌های مرتبط با موضوع مورد بررسی واقع و نهایتاً با استفاده از گزینه‌های انتخاب شده، مدل مفهومی طراحی گردید. از ویژگی‌های این مدل توجه به:

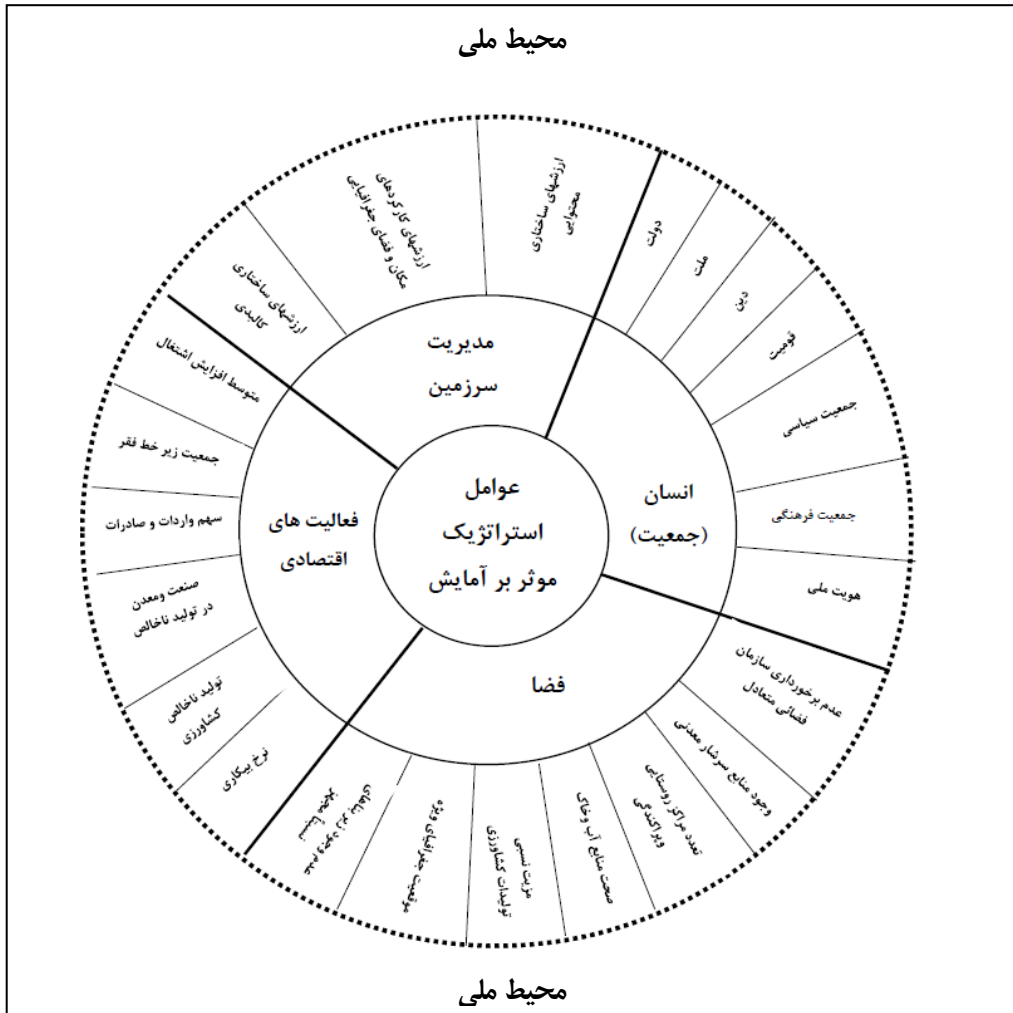
الف) عوامل محیطی (داخل و خارج) و تعاملات آن‌ها با یکدیگر؛

ب) تلفیق و ترکیب اصول و ابعاد آمایش سرزمین با مؤلفه‌های امنیت ملی و ابعاد متغیرهای اصلی مورد نیاز آمایش منطقه‌ای از منظر امنیت ملی شامل: انسان (جمعیت)، مدیریت سرزمین، فعالیت و فضا؛

ج) توجه به رویکرد سیستمی، اقتضائی و آینده‌نگر.

الگوی مفهومی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمینی از منظر امنیت ملی در شکل ذیل (شکل شماره ۱) ارائه می‌گردد:

محیط فراملی

محیط فراملی

شکل ۱. الگوی مفهومی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمینی از منظر امنیت ملی

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر کاربردی و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این پژوهش از روش میدانی با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه و روش کتابخانه‌ای با استفاده از مطالعه اسناد و مدارک استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل مسئولین و مقامات لشکری و کشوری متولی

آمایش و امنیت به تعداد ۲۵۰ نفر می‌باشد. حجم نمونه با استفاده فرمول کوکران محاسبه گردیده و معادل ۸۲ نفر می‌باشد. در نمونه‌گیری نیز به جهت وجود گروه‌های مختلف در جامعه آماری، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شده است.

روایی ابزار تحقیق نیز به روش صوری به تائید خبرگان رسیده و جهت سنجش اعتبار ابزار تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار عدد به دست آمده برابر $0/78$ است که در حد مناسب و قابل قبول است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی و آزمون فریدمن و جهت تعیین رتبه متغیرها از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

الف) یافته‌های جمعیت‌شناسی

مشخصات پیشینه‌ای افراد جامعه نمونه (شامل سن، مدت انتصاب، شغل، سازمان محل خدمتی، استان محل خدمت و میزان تحصیلات) در پرسشنامه مورد پرسش واقع شد. از تعداد پاسخ‌های به دست آمده معلوم شد که میانگین سن افراد جامعه نمونه $45/52$ سال، میانگین مدت انتصاب آن‌ها در شغل فعلی $3/92$ سال، میانگین تحصیلات آن‌ها برابر است با $24/5$ ٪ کارشناسی 49 ٪ کارشناسی ارشد، $24/5$ ٪ دکترا و 2 ٪ دارای تحصیلات حوزوی هستند.

ب) توصیف داده‌ها

تعداد ۳۰ سؤال مرتبط با عوامل مؤثر بر آمایش سرزمین منطقه جنوب شرق از نظر امنیت ملی طراحی و پس از ارسال به جامعه نمونه (فراوانی پاسخ‌گویان ۸۲ نفر می‌باشد) با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس و تکنیک‌های آماری مورد بررسی قرار گرفت که خلاصه نتایج آن به شرح جدول ذیل (جدول شماره ۱) ارائه می‌گردد:

جدول ۱. خلاصه نتایج آمار توصیفی

ردیف	شاخص	نتیجه آمار توصیفی
۱	وجود سرزمین و اقلیم نامساعد توأم با پراکندگی نامناسب جمعیت	حدود ۷۱/۷٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که وجود سرزمین و اقلیم نامساعد در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۲	سرعت رشد اقتصادی منطقه جنوب شرق با نگرش به رفع نیازهای مناطق هم مرز با ج.ا.ا.	حدود ۹۰/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که رفع نیازهای مناطق هم مرز در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۳	رفع عدم تعادل های منطقه جنوب شرق با سایر مناطق کشور	حدود ۸۷/۴٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که رفع عدم تعادل های منطقه جنوب شرق با سایر مناطق کشور در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۴	واگذاری اختیارات مدیریتی برای سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی منطقه جنوب شرق با مرکزیت کرمان	حدود ۷۰/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که واگذاری اختیارات مدیریتی با مرکزیت کرمان در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۵	توجه دولت به توسعه متوازن	حدود ۹۸/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که توجه دولت به توسعه متوازن در تعادل بخشی و امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۶	توسعه اقتصاد دریایی (با صنایع تبدیلی مربوطه، حمل و نقل و ...)	حدود ۹۱/۳٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند توسعه اقتصاد دریایی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۷	ایجاد نهادهای برنامه ریزی منطقه ای که استان های مختلف را دربر گیرد.	حدود ۷۵/۳٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که ایجاد نهادهای برنامه ریزی منطقه ای در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۸	تقویت محور ترانزیت کالا از آسیای مرکزی و افغانستان به سواحل جنوبی ایران و ...	حدود ۹۳/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند توجه دولت به تقویت محور ترانزیتی کالا از کشورهای مرزی به سواحل جنوبی ایران در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۹	توسعه اقتصاد محلی روستایی	حدود ۷۵/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که توسعه اقتصاد محلی روستایی در امنیت منطقه تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۱۰	تقویت فعالیت های متنوع اقتصادی از طریق رونق بخشیدن به زندگی عشایری منطقه	حدود ۸۳/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تقویت فعالیت های متنوع اقتصادی از طریق رونق بخشی به زندگی عشایری منطقه در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.
۱۱	برنامه ریزی مقابله با تهدیدات محیطی	حدود ۸۰٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که مقابله با تهدیدات زیست محیطی منطقه در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد و به بالا دارد.

ردیف	شاخص	نتیجه آمار توصیفی
۱۲	ایجاد شبکه‌های جمعیتی در درون منطقه (شهرها- شهرهای کوچک - روستاها) و رعایت پراکنش اصولی و صحیح جمعیت در آن	حدود ۷۸/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که ایجاد شبکه‌های جمعیتی و رعایت پراکنش اصولی و صحیح جمعیت در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۳	تشدید تعاملات اجتماعی و فرهنگی بین مردم منطقه جنوب‌شرق کشور با مردم ساکن در مناطق هم‌جوار در کشورهای افغانستان و پاکستان	حدود ۵۶/۴٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تشدید تعاملات اجتماعی فرهنگی مردم منطقه با مردم کشورهای هم‌جوار در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۴	لحاظ نمودن مصالح و واقعیات منطقه جنوب‌شرق در سیاست‌گذاری‌های ملی و فرا ملی	حدود ۹۸/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تشدید تعاملات اجتماعی فرهنگی مردم منطقه با مردم کشورهای هم‌جوار در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۵	وجود بی‌ثباتی و عدم‌کنترل کشورهای همسایه هم‌جوار جنوب‌شرق نسبت به گروه‌های معارض و ...	حدود ۹۶/۳٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که عدم‌کنترل کشورهای همسایه نسبت به گروه‌های معارض در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۶	هدمند نمودن تعاملات اقتصادی - اجتماعی - سیاسی و فرهنگی منطقه با کشورهای همسایه	حدود ۸۸/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تعاملات اقتصادی - اجتماعی - سیاسی و فرهنگی منطقه با کشورهای همسایه در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۷	ایجاد شبکه‌های درون منطقه‌ای بین نقاط جمعیتی مختلف جنوب‌شرق کشور و اتصال آن به شبکه‌های ترانزیت	حدود ۸۶/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که ایجاد شبکه‌های جاده‌ای - ریلی و اتصال آن به شبکه‌های ترانزیت در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۸	تلفیق طرح‌های توسعه‌ای با ملاحظات دفاعی - امنیتی در جهت تسهیل و تکمیل مأموریت نیروهای نظامی و انتظامی ...	حدود ۸۸/۸٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تلفیق طرح‌های دفاعی - امنیتی در جهت تکمیل مأموریت نیروهای نظامی و انتظامی در مناطق مرزی در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۱۹	رعایت اصول پدافند غیرعامل در تأسیس مراکز حساس و پروژه‌های بزرگ	حدود ۸۶/۰٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که رعایت اصول پدافند غیرعامل در امنیت منطقه جنوب‌شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۰	تقویت و استقرار مناسب نیروهای دفاعی - امنیتی منطقه در راستای	حدود ۹۱/۴٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تقویت و استقرار مناسب نیروهای دفاعی - امنیتی متناسب با تهدیدات

ردیف	شاخص	نتیجه آمار توصیفی
	آمایش دفاعی - امنیتی	منطقه‌ای در امنیت پ منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۱	تقویت ساختار مدیریت منطقه از طریق افزایش مشارکت گروه‌های ذینفع اجتماعی	حدود ۹۵/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند ساختار مدیریت منطقه از طریق افزایش مشارکت در انسجام و وحدت ملی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۲	همسانی ترکیب جمعیتی موجود در نواحی مرزی جنوب شرق با دنباله‌های فرامرزی	حدود ۶۵/۰٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که همسانی جمعیت در نواحی مرزی با دنباله‌های فرامرزی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۳	تقویت اشتراکات قومی - مذهبی منطقه جنوب شرق در راستای اشتراکات ملی - دینی	حدود ۸۶٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تقویت اشتراکات قومی - مذهبی در راستای اشتراکات ملی دینی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۴	میزان ناامنی‌های منطقه جنوب شرق ریشه در پیوستگی‌های قومی - مذهبی آن سو و این سوی مرز ج.ا.ا	حدود ۷۶/۳٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که پیوستگی‌های قومی - مذهبی آن سو و این سوی مرز ج.ا.ا در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۵	تهاجم فرهنگی از طریق فن آوری‌های اطلاعاتی نوین	حدود ۶۲/۱٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که تهاجم فرهنگی از طریق فناوری‌های اطلاعاتی نوین در کاهش رابطه اجتماعی - فرهنگی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۶	موقعیت سرزمینی	حدود ۷۵/۳٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که موقعیت سرزمینی جنوب شرق در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.
۲۷	مردمی نمودن دفاع سرزمینی با مشارکت گروه‌های ذینفع در برقراری امنیت داخلی	حدود ۹۲/۴٪ جامعه نمونه اعتقاد دارند که مردمی نمودن دفاع سرزمینی در امنیت منطقه جنوب شرق تأثیر زیاد به بالا دارد.

ج) آزمون آماری داده‌ها

با استفاده از ادبیات موجود در زمینه امنیت و آمایش سرزمین و مدل مفهومی مربوطه محقق به چهار عامل دست یافته شد که از بُعد نظری بر آمایش سرزمین از منظر امنیت ملی مؤثرن. این چهار عامل عبارت‌اند از:

- ۱- عامل انسان (جمعیت)؛
- ۲- عامل فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی)؛

۳- عامل فضا؛

۴- عامل مدیریت سرزمین.

با توجه به اینکه در پژوهش حاضر هدف تعیین نقش هریک از این عوامل در امنیت منطقه جنوب شرق است، تأثیر و میزان هر عامل به صورت ذیل مشخص شدند: اکثریت پاسخگویان تأثیر موارد مطرح شده را در امنیت ملی زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. برای بالا بردن دقت سؤالات، سؤال‌هایی که کمتر از ۵۰ درصد تأثیر برآورد شده‌اند، حذف شدند. در این قسمت از تحقیق به بررسی نتایج آماری آزمون معناداری یافته‌ها پرداخته می‌شود.

ارتباط بین بین متغیر انسان (جمعیت) و مؤلفه امنیت ملی

H1: بین متغیر انسان (جمعیت) و مؤلفه امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی‌داری وجود دارد.

H0: بین متغیر انسان (جمعیت) و مؤلفه امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۲. شاخص‌های مربوط به فراوانی پاسخگویان در متغیر انسان (جمعیت)

مقدار	شاخص	مقدار	شاخص	مقدار	شاخص
۳۴	حداکثر	۱۱/۹۰۳	واریانس	۲۷/۱۹۷۲	میانگین
۷۱	تعداد مشاهدات	۱۴	دامنه تغییرات	۲۷/۰۰۰۰	میانه
		۲۰	حداقل	۲۶/۰۰	نما

میانگین نمره پاسخگویان به عامل جمعیت ۲۷/۱۹۷ است. با توجه به دامنه تغییرات (۱۴) و حداقل (۲۰) و حداکثر (۳۴) دامنه طیف، این رقم از میانگین متوسط (۲۷) بالاتر است.

جدول ۳. آزمون معناداری تفاوت میانگین (T) برحسب متغیر انسان (جمعیت)

متغیر مستقل	تعداد مشاهدات	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار	t	درجه آزادی	معنی‌داری
انسان (جمعیت)	۷۱	۲۷/۱۹۷۲	۳/۴۵۰۱۳	۰/۴۰۹۴۶	۱/۴۲۳ ۶۶	۷۰	۰/۰۰۰

ملاحظه می‌شود که معنی داری محاسبه شده برای عامل جمعیت از معنی داری در سطح آلفای ۰/۰۱ کوچک‌تر است. لذا فرض صفر را رد و می‌توان بیان نمود که با اطمینان ۰/۹۹ بین دو متغیر انسان (جمعیت) و امنیت ملی رابطه وجود دارد.

ارتباط بین متغیر فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) و مؤلفه امنیتی

H1: بین متغیر فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) و مؤلفه امنیتی در منطقه جنوب‌شرق کشور رابطه معنی‌داری وجود دارد.

H0: بین متغیر فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) و مؤلفه امنیتی در منطقه جنوب‌شرق کشور رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۴. شاخص‌های مربوط به فراوانی پاسخگویان در متغیر فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی)

مقدار	شاخص	مقدار	شاخص	مقدار	شاخص
۳۴	حداکثر	۱۱/۹۰۳	وارپانس	۲۸/۹۴۵۹	میانگین
۷۴	تعداد مشاهدات	۱۴	دامنه تغییرات	۲۷	میانه
		۲۰	حداقل	۲۶	نما

میانگین نمره پاسخگویان به عامل فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) ۲۸/۹۴۵۹ است. با توجه به دامنه تغییرات (۱۴) و حداقل (۲۰) و حداکثر (۳۴) دامنه طیف، این رقم از میانگین متوسط (۲۷) بالاتر است.

جدول ۵. آزمون معناداری تفاوت میانگین (T) بر حسب متغیر سطح رفاه عمومی

معنی داری	درجه آزادی	t	اشتباه معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد مشاهدات	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۷۳	۸۳/۹۷۹	۳۴۴۶۸.	۲/۹۶۵۰۶	۲۸/۹۴۵۹	۷۴	فعالیت‌های اقتصادی

ملاحظه می‌شود که معنی داری محاسبه شده برای عامل فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) از معنی داری در سطح آلفای ۰/۰۱ کوچک‌تر است، لذا می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ ادعا کرد بین دو متغیر فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی) و امنیت رابطه وجود دارد.

رابطه بین متغیر فضا و مؤلفه امنیت ملی

- H1: بین متغیر فضا و مؤلفه امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی داری وجود دارد.
 H0: بین متغیر فضا و مؤلفه امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی داری وجود ندارد.

جدول ۶. شاخص‌های مربوط به فراوانی پاسخگویان در متغیر فضا

مقدار	شاخص	مقدار	شاخص	مقدار	شاخص
۲۴	حداکثر	۴/۸۵۱	واریانس	۱۸/۷۴۳۲	میانگین
۷۴	تعداد مشاهدات	۱۰	دامنه تغییرات	۱۸/۵	میانه
		۱۴	حداقل	۱۸	نما

میانگین نمره پاسخگویان به عامل فضا ۱۸/۷۴۳۲ است با توجه به دامنه تغییرات (۱۰) و حداقل (۴) و حداکثر (۲۴) دامنه طیف، این رقم تقریباً در حد میانگین متوسط (۱۸/۵) است.

جدول ۷. آزمون معناداری تفاوت میانگین (T) برحسب متغیر فضا

معنی داری	درجه آزادی	t	اشتباه معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد مشاهدات	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۷۳	۷۳/۲۰۶	۰/۲۵۶۰۳	۲/۲۰۲۴۹	۱۸/۷۴۳۲	۷۴	فضا

ملاحظه می‌شود که معنی داری محاسبه شده برای عامل فضا از معنی داری در سطح آلفای ۰/۰۱ کوچک‌تر است، لذا می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ ادعا کرد بین دو متغیر فضا و امنیت رابطه وجود دارد.

رابطه بین متغیر مدیریت سرزمین و امنیت ملی

- H1: بین متغیر مدیریت سرزمین و امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی داری وجود دارد.
 H0: بین متغیر مدیریت سرزمین و امنیت ملی در منطقه جنوب شرق کشور رابطه معنی داری وجود ندارد.

جدول ۸. شاخص‌های مربوط به فراوانی پاسخگویان در متغیر مدیریت منطقه

مقدار	شاخص	مقدار	شاخص	مقدار	شاخص
۴۷	حداکثر	۱۰/۰۲۵	واریانس	۳۹/۵۵۵۶	میانگین
۷۲	تعداد مشاهدات	۱۶	دامنه تغییرات	۴۰	میانه
		۳۱	حداقل	۳۷	نما

میانگین نمره پاسخگویان به عامل مدیریت سرزمین ۳۹/۵۵۵۶ است. با توجه به دامنه تغییرات (۱۶) و حداقل (۳۱) و حداکثر (۴۷) دامنه طیف، این رقم از میانگین متوسط (۳۹) بالاتر است.

جدول ۹. آزمون معناداری تفاوت میانگین (T) بر حسب متغیر مدیریت سرزمین

معنی داری	درجه آزادی	کمیت	اشتباه معیار	انحراف معیار	میانگین	تعداد مشاهدات	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۷۱	۱۰۶/۰۰۶	۰/۳۷۳۱۴	۳/۱۶۶۲۳	۳۹/۵۵۵۶	۷۲	مدیریت سرزمین

ملاحظه می‌شود که معنی داری محاسبه شده برای عامل مدیریت سرزمین از معنی داری در سطح آلفای ۰/۰۱ کوچک‌تر است، لذا می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ ادعا کرد بین دو متغیر مدیریت سرزمین و امنیت ملی رابطه وجود دارد.

(د) آزمون فریدمن

با استفاده از آزمون فریدمن، رتبه متغیرهای تحقیق به شرح زیر (جدول شماره ۱۰) محاسبه شده است:

جدول ۱۰. مقایسه میانگین‌ها برای بررسی میزان رابطه بین عوامل امنیت ملی جنوب شرق کشور

عوامل	تعداد مشاهدات	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
مدیریت سرزمین	۶۴	۳۹/۲	۳/۲۳	۳۱	۴۷
فضا	۶۴	۱۸/۶	۲/۲۵	۱۴	۲۴
فعالیت‌های اقتصادی	۶۴	۲۸/۸	۳/۱۳	۲۱	۳۶
انسان (جمعیت)	۶۴	۲۷/۰	۳/۴۴	۲۰	۳۴

جدول ۱۱. نتایج و تعیین سطح معنی‌داری آزمون فریدمن در مورد عوامل همبسته امنیت ملی

تعداد مشاهدات	۶۴
ضریب کای اسکوئر	۱۷۹/۲۵۹
درجه آزادی	۳
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

با توجه به جدول شماره ۱۱ مشاهده می‌گردد که سطح معنی‌داری کمتر از معنی‌داری در سطح خطای ۰/۰۱ است، بنابراین تفاوت معنی‌داری بین عوامل مذکور و میزان تاثیر هر کدام در امنیت منطقه است.

جدول ۱۲. نتایج سطح رتبه‌بندی آزمون فریدمن در مورد عوامل همبسته امنیت جنوب شرق کشور

عوامل	میانگین‌های رتبه‌بندی شده
مدیریت سرزمین	۴/۰۰
فضا	۱/۰۰
فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی)	۲/۷۳
انسان (جمعیت)	۲/۲۷

نتایج آزمون فریدمن مبین این نکته است که عوامل مؤثر بر امنیت منطقه جنوب شرق به ترتیب عبارت‌اند از: مدیریت سرزمین، فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی)، انسان (جمعیت) و فضا.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف) نتیجه‌گیری

براساس ادبیات موضوع، چهار عامل بر امنیت منطقه جنوب شرق کشور مؤثرند که عبارتند از: عوامل انسان (عوامل جمعیتی)، فعالیت‌های اقتصادی (سطح رفاه عمومی)، فضا و مدیریت سرزمین.

نتایج آزمون فریدمن حاکی از میزان تاثیر متفاوت هر یک از عوامل مذکور به ترتیب ذیل می‌باشد:

الف) مدیریت سرزمین با میانگین رتبه‌بندی شده ۴.

ب) فعالیت اقتصادی (سطح رفاه عمومی) با میانگین رتبه‌بندی شده ۲/۷۳.

پ) جمعیت (عوامل انسانی) با میانگین رتبه‌بندی شده ۲/۲۷.
ت) فضا بامیانگین رتبه‌بندی شده ۱.

اولین نتیجه پژوهش حاضر مبین اهمیت بسیار بالای مدیریت منطقه است. لذا یکی از ضرورت‌های منطقه جنوب‌شرق توجه به دانش مدیریت و تقویت روابط بین نهادهای منطقه‌ای (و درون منطقه‌ای) با یکدیگر به منظور افزایش توان هماهنگی، برنامه‌ریزی، نظارت و ارزیابی و سازمان‌دهی آن‌ها می‌باشد. در مناطق محروم دانش و توان مدیریت و مدیریت بومی و مدیریت یکپارچه از نکات اساسی در مدیریت منطقه است تا از طریق بهبود و توانمندی مدیریت و سازمان‌دهی مناسب آن‌ها بتوان در سرعت توسعه منطقه‌ای و رفع نابرابری‌های موجود اقدام نمود. همچنین مشارکت اقوام و گروه‌های منطقه همگرا با هویت ملی - اسلامی در مدیریت منطقه باید مورد توجه قرار گیرد.

دومین نتیجه پژوهش حاضر توجه به فعالیت‌های اقتصادی در جهت افزایش سطح رفاه عمومی منطقه است. این منطقه با دسترسی به دریا از طریق بندر چابهار می‌تواند نقش مؤثری در اتصال بین فعالیت‌های اقتصاد دریایی و خشکی داشته باشد و از این رهگذر باعث رونق فعالیت‌های تجاری، صنعتی و ... گردیده و در جوار آن صنایع تبدیلی مقداری شکل‌گیری شود. این اولویت با نگرش به تلاش‌های پاکستان در راه‌اندازی بندر نوادر (رقیب بندر چابهار) بسیار حائز اهمیت است.

از طرفی به علت دارا بودن معادن غنی در این منطقه می‌توان ضمن احیا ظرفیت‌های منابع محیطی منطقه با محور صنایع معدنی، تکمیلی و تبدیلی و توسعه صادرات آن به خارج از کشور نسبت به تسریع در رشد اقتصادی و ارتقاء سطح نسبی درآمدها معضلات اساسی در رفع بیکاری و افزایش امنیت اقدام کرد.

سومین نتیجه پژوهش حاضر بحث جمعیت و عوامل انسانی است. میل به یکپارچگی ملی و تقویت عوامل وحدت بخش ایجاب می‌نماید تا افزایش سطح آگاهی مردم به‌ویژه جوانان، ساماندهی پراکنش جمعیت و ماندگاری جمعیت در مناطق مربوطه، توجه به ساختار و ترکیب جمعیتی و قومیتی مورد توجه مسئولان قرار گیرد.

چهارمین نتیجه پژوهش حاضر بحث فضای منطقه است. در این خصوص تقویت و گسترش زیربناها و زیرساخت‌های لازم در منطقه به منظور گسترش پیوندهای اقتصادی با مناطق هم‌جوار،

ایجاد تعادل منطقه‌ای و رفع محرومیت با توجه به موقعیت جغرافیای ویژه و حساس این منطقه با استفاده از ظرفیت‌های منطقه در اتصال به دریاها و کشورهای همسایه باید بیش‌ازپیش مورد توجه قرار گیرد.

ب) پیشنهاد

- تقویت ساختار مدیریت منطقه از طریق توانمندسازی مدیران و افزایش مشارکت گروه‌های ذینفع اجتماعی در جهت انجام و تقویت وحدت ملی؛
- تقویت اشتراکات قومی- مذهبی منطقه در جهت اشتراکات ملی- دینی؛
- سرعت‌بخشیدن به رشد اقتصادی منطقه جنوب‌شرق با نگرش به رفع نیازهای مناطق هم‌مرز با ج.ا.ا در نواحی مرزی افغانستان، پاکستان و کشورهای حوزه دریای عمان؛
- رفع عدم‌تعادل سرزمینی منطقه جنوب با سایر مناطق کشور بر اساس استعدادهای منطقه، تقسیم کار ملی، ایجاد و تکمیل خوشه‌های صنعتی بین صنایع بزرگ استان کرمان با استان سیستان و بلوچستان؛
- واگذاری اختیارات مدیریتی برای سرعت‌بخشیدن به توسعه اقتصاد منطقه؛
- توسعه اقتصاد دریایی (با صنایع تبدیلی مربوطه، حمل‌ونقل و ...) در منطقه؛
- تعادل‌بخشی به منطقه جنوب‌شرق از طریق ایجاد نهادهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای که استان‌های مختلف را در برگیرد؛
- توجه دولت به موقعیت ویژه منطقه جنوب‌شرق برای تقویت محور ترانزیت کالا از آسیای مرکزی و افغانستان به سواحل جنوب ایران و دریای عمان و اقیانوس هند؛
- توسعه اقتصاد محلی روستایی از طریق تقویت اقتصاد روستاهای مرزی مستعد و جابجایی روستاهای مرزی غیرمستعد با عمق خاک ج.ا.ا در نواحی مستعد؛
- برنامه‌ریزی مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی (سیل، زلزله، هدر رفتن آب، تخریب منابع طبیعی، مراتع و خاک و ...)
- ایجاد شبکه‌های جمعیتی در درون منطقه (شهرها، شهرهای کوچک، بخش‌ها و روستاها).

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- چوخاچی زاده مقدم، محمد باقر (۱۳۸۱). آمایش و دفاع سرزمین، مجموعه مقالات همایش آمایش و دفاع سرزمین، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- حشمت زاده، محمدباقر (۱۳۸۱). جزوه درسی شناخت محیط ملی (اجتماعی - فرهنگی)، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- حیدری، عبدالمجید (۱۳۸۳). جغرافیای نظامی، تهران: انتشارات دوره عالی جنگ.
- خنیفر، حسین (۱۳۸۹). درآمدی بر مفهوم آمایش سرزمین و کاربردهای آن در ایران، فصلنامه آمایش سرزمین، شماره دوم، دوره ۲.
- ربیعی، علی (۱۳۸۴). تعامل توسعه یافتگی و امنیت ملی در کشورهای جهان سوم با تأکید بر کشورهای منتخب، رساله دکتری، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- رنجبری، کمال (۱۳۸۵). عوامل محیطی اثرگذار بر آمایش سرزمین در استان گیلان، مجموعه مقالات همایش آمایش سرزمین، جایگاه خزر و چشم انداز توسعه گیلان، انزلی: انجمن ژئوپلیتیک ایران.
- سائق، یزید (۱۳۷۷). امنیت در کشورهای در حال توسعه، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- صباغ کرمانی، مجید (۱۳۸۰). اقتصاد منطقه‌ای، تهران: سمت.
- طحانی، غلامرضا (۱۳۹۳). بررسی نقش آمایش سرزمین در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- عندلیب، علیرضا؛ مطوف، شریف (۱۳۸۸). «توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران»، فصلنامه باغ نظر، سال ششم، شماره ۱۲، صص ۷۶ - ۵۷.
- کاستل، مانویل (۱۳۸۰). ظهور جامعه شبکه‌ای محور (عصر اطلاعات)، ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: انتشارات طرح نو.
- کالینز، جان ام. (۱۳۸۳). جغرافیای نظامی، جلد اول، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- مایکل، پاسیون (۱۳۸۷). «جغرافیای کاربردی» ترجمه رسول صمدزاده، فصلنامه آموزش جغرافیا،

- مبینی دهکردی، رحیم؛ آقامحمدی، داود (۱۳۹۰). فرایند برنامه ریزی راهبردی آمایش منطقه‌ای از منظر امنیت ملی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۹). ایده‌های ژئوپلتیک و واقعیت‌های ایرانی، تهران: انتشارات شیراز.
- مطالعه گروهی دعا (۱۳۸۵). تدوین راهبرد آمایش سرزمین در منطقه جنوب شرق ایران از منظر امنیت ملی، تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- معین، محمد (۱۳۷۱). تهران: انتشارات امیرکبیر.

ب) منابع انگلیسی

- Mondel,R. (1994). The Changing Face Of National Security. Green Wood Press. London.UK
- Namara,R.S.MC. (1968). The Essence Of Security. New york. Harper & Rom.

Archive of SID